

Vokiečių ordino Gotesverderio pilis 1398–1402 metais

Dr. Vytenis Almonaitis

Vytauto Didžiojo universitetas, Humanitarinių mokslų fakultetas, Istorijos katedra, V. Putvinskio g. 23–407, Kaunas
El. p. vytenis.almonaitis@vdu.lt

Anotacija. Straipsnyje įvairiais aspektais tiriama Vokiečių ordino Gotesverderio pilies istorija. Šią tvirtovę 1369 metais kryžiuočiai pastatė ties Nemuno ir Nevėžio santaka buvusioje Virgalės–Gotesverderio saloje, lietuvių Naujojo Kauno pilies vietoje ar šalia jos. Tyrimas atliktas remiantis Johano Posilgiečio kronika, Marienburgo išdininko knyga ir kitais šaltiniais. Pagrindinis dėmesys skiriamas istorikų beveik netirtam pilies gyvavimo laikotarpiui nuo jos atstatymo 1398 m. iki žlugimo 1402 m. Aptariami tvirtovės statybos ypatumai, tiriami įvairūs pilies kasdienybės aspektai, jos aprūpinimas maistu, ginklais ir šaudmenimis. Taip pat analizuojamas Lietuvos kariuomenės sėkmingai įvykdytas Gotesverderio tvirtovės užėmimas ir šio įvykio reikšmė. Atliekant tyrimą daugiausia taikyti aprašomasis ir lyginamasis metodai, kartotinė (iteratyvinė) istorijos šaltinių turinio analizė.

Esminiai žodžiai: *Gotesverderio pilis, Kaunas, Vokiečių ordinas, kryžiuočiai.*

Abstract. This article provides a comprehensive exploration of Gotteswerder Castle's history. The fortress, built by the Teutonic Order in 1369 on a former island at the Nemunas and Nevėžis rivers' confluence, was situated on or near the site of the Lithuanian castle of New Kaunas. The research is based on Johann von Posilge chronicle, the Marienburg's treasurer book and other sources. The author focuses mainly on the period of the castle's existence from its re-establishment in 1398 until collapse in 1402, which is almost unexplored by historians previously. The study analyzes the fortress's construction features and daily life aspects, including food supply, weaponry, and ammunition. Furthermore, it scrutinizes the successful

capture of Goteswerder by the Lithuanian army and its consequential significance. The research primarily utilizes descriptive and comparative methods, iteratively analyzing written sources.

Keywords: *Goteswerder Castle, Kaunas, Teutonic Order, Crusaders.*

Įvadas

XIV–XV a. pradžioje, verždamasis į Lietuvos valstybės teritoriją, Vokiečių ordinas Nemuno ir Nevėžio pakrantėse buvo pasistatęs keliolika pilių. Dabartinio Kauno miesto teritorijoje stovėjo trys iš jų – Gotesverderis, Marienverderis ir Rittersverderis. Dvi pastarosios pilys gyvavo trumpai, o 1369 m. iškilęs, 1398 m. atstatytas Gotesverderis kryžiuočiams tarnavo iki 1402-ųjų. Tik tuomet, kai Lietuvos kariuomenė įveikė šią pilį, Kaunas pradėjo sparčiai vystytis, čia buvo pastatyta mūrinė tvirtovė, šalia jos išaugo miestas. Tačiau nagrinėjama tema aktuali ne tik Kaunui. Gotesverderis leido kryžiuočiams kontroliuoti vandens kelią Nemunu ir buvo svarbus atramos taškas karo žygiams į Lietuvos valstybės branduolį. Tad šios kryžiuočių tvirtovės istorija – svarbus visos Lietuvos praeities puslapis. Temos aktualumą tarptautiniame kontekste pabrėžia faktas, kad prie Kauno stovėjusios kryžiuočių pilys žymėjo ilgalaikio, dar 1231 m. prasidėjusio, Vokiečių ordino žygio į Rytus geografinę ribą.

Straipsnio tikslas – įvairiais aspektais ištirti Gotesverderio pilies istorinę raidą per ketverius paskutinius jos gyvavimo metus – nuo 1398-ųjų iki 1402-ųjų. Siekiant tikslo, keliami šie uždaviniai: 1) aptarti 1363–1369 m. Nemuno ir Nevėžio santakos rajone vykusias pilių statybas bei kovas dėl šios strateginės vietos, 2) objektyviai įvertinti šaltinių duomenis ir istorikų nuomones apie pilies likimą po 1384-ųjų įvykių, 3) maksimaliai panaudojant Marienburgo išdininko knygą ir kitus šaltinius, aprašyti 1398 m. ir vėliau vykusias Gotesverderio statybas, 4) išanalizuoti ir apibendrinti žinias apie pilies įgulą 1398–1402 m., 5) aptarti pilies aprūpinimą vandens keliu, 6) išanalizuoti Marienburgo išdininko knygoje pateikiamus duomenis apie įgulos narių vartotą maistą bei gėrimus, 7) kiek įmanoma geriau ištirti duomenis apie pilies rengimą gynybai, įgulos turėtą ginkluotę, 8) išanalizuoti Lietuvos kariuomenės įvykdytą sėkmingą tvirtovės užėmimą 1402 m. ir šio įvykio reikšmę, 9) įvertinti paskutinius Gotesverderio paminėjimus rašytiniuose šaltiniuose.

Rengiant straipsnį naudoti aprašomasis ir lyginamasis metodai, kartotinė (iteratyvinė) rašytinių šaltinių turinio analizė ir jų duomenų kritinis vertinimas, interpretacija ir apibendrinimas.

Gotesverderis sąlygiškai dažnai minimas XIV–XV a. šaltiniuose. Žinių apie šią pilį yra Hermano Vartbergišio, Vygando Marburgiečio, Johano Posilgiečio, Detmaro, Senojoje didžiųjų magistrų kronikose, Torunės analuose. Visi šie veikalai publikuoti

šaltinių rinkinyje „Scriptores rerum Prussicarum“¹. Verta naudotis ir V. Marburgiečio kronikos vertimais į lietuvių bei lenkų kalbas, kuriuos „palydi“ rengėjų komentarai². H. Vartbergišio kronika taip pat išversta į lietuvių kalbą, tačiau šiame vertime gausu netikslumų, ypač trūksta komentarų, tad geriau naudotis kokybišku kronikos vertimu į latvių kalbą³. Visas skyrius Gotesverderio pastatymui skiriamas ir Jano Dlugoszo (*Jan Długosz*) kronikoje⁴.

Tačiau minėtuose šaltiniuose daugiausia rašoma apie septynerius metus vykusias dramatiškas kovas dėl lietuvių Naujojo Kauno pilies ir Gotesverderio pastatymą jos vietoje 1369-aisiais. Vėliau daugumoje kronikų pilis nebeįvardijama. Tik V. Marburgietis ją pamini ir 1384 m. įvykių kontekste⁵. Tačiau žinių apie tiriamą laikotarpį yra J. Posilgiečio kronikoje. Joje rašoma ir apie 1398 m. vykusias statybas, ir apie 1401-ųjų įvykius, ir apie tvirtovės žlugimą 1402 m.⁶ Kadangi šios informacijos negalima sulyginti su žiniomis kitose kronikose, svarbu įvertinti J. Posilgiečio veikalo patikimumą. Čia prisimintina, kad šis kronikininkas nuo 1379-ųjų gyveno Prūsijoje. Iki mirties 1405 m. kroniką rašė jis, vėliau tęsė kitas nežinomas autorius. Taigi šiame straipsnyje tirti XIV a. pabaigos – XV a. pradžios įvykiai kronikoje aprašyti amžininko. Tiesa, pats J. Posilgietis karo žygiuose į Lietuvą nedalyvavo, tačiau turėjo galimybę bendrauti su jų dalyviais ir organizatoriais – aukštais Ordino pareigūnais⁷. Tad J. Posilgiečio kroniką galima priskirti prie patikimesnių viduramžių šaltinių.

Informacijos stygių kronikose iš dalies kompensuoja informacija Marienburgo iždininko knygoje (*Das Marienburger Tresslerbuch*). Tiesa, joje nėra žinių apie 1398 m., kai Gotesverderyje vyko statybos, nes knyga apima 1399–1409 m. laikotarpį⁸. Šį šaltinį galima laikyti itin patikimu, nes jis nebuvo skirtas nuomonei formuoti. Tai vidinis

¹ *Scriptores rerum Prussicarum*. Herausgegeben von Max Töppen, Theodor Hirsch, Ernst Strehlke. Leipzig: Verlag von S. Hirzel, 1863, Bd. 2, S. 94–95, 539–540, 545–547, 556, 560–561, 630 (toliau – SRP. 2); *Scriptores rerum Prussicarum*. Herausgegeben von Max Töppen, Theodor Hirsch, Ernst Strehlke. Leipzig: Verlag von S. Hirzel, 1866, Bd. 3, S. 88, 220, 247, 254, 257–258, 595 (toliau – SRP. 3).

² MARBURGIETIS, Vygandas. *Naujoji Prūsijos kronika*. Vertė Rimantas Jasas, rengė Kęstutis Gudmantas ir Rita Trimonienė. Vilnius: Vaga, 1999, p. 120, 125–126, 134, 138–140, 190 (toliau – *Naujoji Prūsijos kronika*); Wigand von MARBURG. *Nowa kronika pruska*. Opracowanie – Sławomir Zonnenberg, Krzysztof Kwiatkowski. Toruń: TNT, 2019, s. 304–307, 320–323, 344–345, 354–361, 516–517 (toliau – *Nowa kronika pruska*).

³ LATVIS, Henrikas; VARTBERGĒ, Hermanas. *Livonijos kronikos*. Vertė ir rengė Juozas Jurginis. Vilnius: Mokslas, 1991, p. 187, 190, 192–194 (toliau – *Livonijos kronikos*); *Vartberges Hermana Livonijas hronika*. Tulkojis Ēvalds Mugurēvičs. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2005, l. 96–97, 104–105, 110–115 (toliau – *Vartberges hronika*).

⁴ DLUGOSSI, Ioannis. *Annales seu cronikae incliti Regni Poloniae*. Liber nonus. Varsaviae, 1978, s. 325–326, 343–344 (toliau – *Annales seu cronikae*).

⁵ SRP. 2, S. 630.

⁶ SRP. 3, S. 220, 247, 254, 257–258.

⁷ SRP. 3, S. 13–57; IVINSKIS, Zenonas. *Rinkiniai raštai*. Roma: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 1986, t. 2, p. 83–85.

⁸ *Das Marienburger Tresslerbuch der Jahre 1399–1409*. Herausgegeben von Erich Joachim. Königsberg: Verlag von Thomas & Opperman, 1896 (toliau – *Marienburger Tresslerbuch*).

Vokiečių ordino dokumentas. Jame aukštas kryžiuočių pareigūnas, išdininkas, diena iš dienos užrašydavo Ordino išlaidas įvairiausioms reikmėms. Taigi šioje knygoje vietovardis Gotesverderis (*Gotswerder, Gotswerdir, Gotiswerder, Goteswerdir*) minimas, rodos, 78 kartus⁹. Ši tvirtovė galimai turima omenyje ir tais atvejais, kai Gotesverderis tiesiogiai nevardijamas, bet lėšos skiriamos „pilies Žemaitijoje statybai“ ar tiesiog „statyboms Žemaitijoje“¹⁰.

Šaltinyje užfiksuotos išmokos įvairiems piliai skirtiems reikmenims įsigyti ir nugabenti, tvirtovėje tarnavusių asmenų atlyginimams ir kt. Knygoje aprašytos kelios būtent Gotesverderiui skirtos maisto produktų, statybinių medžiagų, amunicijos ir kitų reikmenų siuntos, kurių vertė siekė apie 47, 105 ar net 313 markių¹¹. Remiantis šiuo šaltiniu įmanoma pažvelgti į Gotesverderio pilies gyvenimą iš vidaus, aptarti bent kai kuriuos kasdienio gyvenimo joje aspektus. Šia prasme Gotesverderis išsiskiria iš kitų Lietuvoje stovėjusių Vokiečių ordino pilių. Tiek daug informacijos yra tik apie dar vieną kryžiuočių tvirtovę – Dubysą¹².

Marienburgo išdininko knyga pastaruoju metu lengvai prieinama internete, pavyzdžiui, Heidelbergo universiteto svetainėje¹³. Naudojimasi šiuo šaltiniu apsunkina tai, kad jis rašytas vadinamąja „Mittelhochdeutsch“ kalba. Tiesa, įvairių jos žodynų yra ir bibliotekose, ir internete¹⁴, tačiau kai kurių specifinių terminų juose rasti nepasisėkė¹⁵.

Marienburgo išdininko knygoje pirkinų ir paslaugų kainos nurodytos naudojant įvairius piniginius vienetus. Tuometės sistemos pagrindinis atskaitos matas – skaičiuotinė, tuomet realiai nekaldinta markė. Jos santykis su kitais šaltinyje minimais ir faktiškai naudotais pinigais buvo toks: 1 markė = 4 ketvirčiai = 24 skotai = 60 šilingų (solidų) = 720 pfenigų (denarų). Sąskaitose ypač dažnai minimas 1 skotas prilygo 2 ½

⁹ *Marienburger Tresslerbuch*, S. 7–9, 12–13, 19, 21–22, 25, 31, 34, 36, 41, 68–69, 73, 83, 99, 104–105, 113, 115–120, 127, 136, 151, 153, 159–160, 162, 166, 171, 174–175, 179, 186, 197–198, 228, 273, 287, 353.

¹⁰ *Marienburger Tresslerbuch*, S. 58–59, 75, 86, 87–88, 116.

¹¹ *Marienburger Tresslerbuch*, S. 127, 151, 175.

¹² Plačiau apie šią pilį rašoma: ALMONAITIS, Vytenis. *Vakarų Lietuva XIII–XV amžiuje*. Kaunas: Keliautojo žinynas, 2013, p. 206–243.

¹³ <https://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/joachim1896> (žiūrėta 2023.03.31).

¹⁴ Rengiant šį straipsnį, daugiausia naudotasi šiais žodynais: HENNIG, Beate. *Kleines Mittelhochdeutsches Wörterbuch*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1993; LEXER, Matthias. *Mittelhochdeutsches Taschenwörterbuch*. Leipzig: S. Hirzel Verlag, 1986. Žodžių reikšmių ieškota internete prieinamuose žodynuose <http://www.mhdwb-online.de/>, <https://woerterbuchnetz.de/?sigle=BMZ#0>, taip pat vokiškų žodynų „suvestinėje“ svetainėje <https://woerterbuchnetz.de/#0>.

¹⁵ Už pagalbą verčiant „Mittelhochdeutsch“ kalba parašytus tekstus autorius dėkoja kolegei Justinai Daunorienei.

šilingo arba 30-čiai pfenigų¹⁶. Kai kurias atvejais kainos nurodytos Prahos grašiais (*bemischer groschen*). Tuo metu kapa (60 vienetų) šių monetų prilygo 1,5 markės¹⁷.

Po 1402-ųjų Gotesverderis Marienburgo išdininko knygoje minimas vos kelis kartus, o iš kronikų jo vardas dingsta, todėl svarbiu šaltiniu laikytinas 1405 m. didžiojo magistro laiškas, kurio pabaigoje nurodyta, jog jis rašytas Gotesverderyje¹⁸. Lokalizuojant pilį svarbūs ir vėlesni šaltiniai, ypač valdovo Kazimiero 1463 m. privilegija Kaunui, kurioje minima Gotsverdo sala¹⁹.

Įvairiuose kontekstuose apie Gotesverderį yra rašę ir lietuvių, ir užsienio istorikai. Jos pastatymo aplinkybės aprašytos dar XVII a. viduryje išleistoje Alberto Vijūko-Kojelavičiaus „Lietuvos istorijoje“²⁰. Vėliau gana plačiai kovas dėl Gotesverderio savo veikaluose aprašė Simonas Daukantas ir Teodoras Narbutas²¹. Darbe apie Žemaičius šios tvirtovės negalėjo „apeiti“ ir vokiečių istorikas Robertas Krumbholcas (*Robert Krumbholtz*)²².

Tarpukariu Gotesverderio tema domėtasi toliau. Norėdamas surasti pilies vietą, Eduardas Volteris 1932 m. netgi suorganizavo nedidelę archeologinę ekspediciją. Tyrinėtojai kasinėjo prie Šilelio kaimo esančią Šenkaunės kalvą ir konstatavo, kad ji, „šiai ar taip, yra susieta su Gottesverderio pilimi“²³. Vis dėlto šiuo laikotarpiu publikuotuose istorikų darbuose, pavyzdžiui, Antano Kučinsko ir Augustino Janulaičio monografijose apie kunigaikštį Kęstutį, Gotesverderio tema nebuvo išplėtotą. Autoriai apsiribojo kronikų žinių apie 1363–1369 m. įvykius perpasakojimu²⁴.

1941 m. „Lietuviškojoje enciklopedijoje“ publikuotas bene pirmasis apibendrinamojo pobūdžio tekstas apie Gotesverderį, kurį parašė Zenonas Ivinskis²⁵. Vėliau šis trumpas, bet informatyvus straipsnelis kartotas „Lietuvių enciklopedijoje“ ir istoriko

¹⁶ FENGLER Heinz; GIEROW Gerhard; UNGER Willy. *Transpres Lexikon Numismatik*. Berlin: Transpres VEB Verlag für Verkehrswesen, 1982, S. 261, 431–434, 444; *Lexikon Maße, Währung und Gewichte*. Zusammengestellt von Gerhard Hellwig. München: Orbis Verlag, 1990, S. 619 (toliau – *Lexikon Maße, Währung und Gewichte*); *Wörterbuch der Münzkunde*. Herausgegeben von Friedrich von Schrötter. Berlin: Walter de Gruyter, 1970, S. 619 ir kt.

¹⁷ *Marienburger Tresslerbuch*, S. VIII, 8, 150.

¹⁸ *Codex epistolaris Vitoldi magni ducis Lithuaniae 1376–1430*. Collectus opera Antonii Prochaska. Cracoviae: Academiae Literarum, 1882, S. 116–117, Nr. 323 (toliau – *CEV*).

¹⁹ *Lietuvos miestų istorijos šaltiniai*. 2. Sudarė Zigmantas Kiaupa ir Edmundas Rimša. Vilnius: Mokslas, 1992, p. 37.

²⁰ VIJŪKAS-KOJELAVIČIUS, Albertas. *Lietuvos istorija*. Vilnius: Vaga, 1988, p. 251.

²¹ DAUKANTAS, Simonas. *Raštai*. Vilnius: Vaga, 1976, t. 1, p. 316, t. 2, 503, 517, 579; NARBUTAS, Teodoras. *Lietuvių tautos istorija*. Vilnius: Mintis, 2001, 2019, t. 5, p. 189–192, t. 6, p. 116.

²² KRUMBHOLZ, Robert. *Samaiten und der Deutsche Orden bis zum Frieden am Melno-See*. Königsberg: Verlag von Ferd. Beyers Buchhandlung, 1890, S. 74, 78–79, 111, 127 (Gotesverderis pažymėtas ir prie knygos pridėtame žemėlapyje).

²³ Dingusios pilies pėdsakai. *Bangos*, 1932 09 09, Nr. 34, p. 854–855 (tikėtinas straipsnio autorius – Jonas Puzinas).

²⁴ KUČINSKAS, Antanas. *Kęstutis*. Vilnius: Mokslas, 1988 (pirmas leidimas – 1938), p. 52–55; JANULAITIS, Augustinas. *Lietuvos Didysis Kunigaikštis Kęstutis*. Vilnius: Kardas, 1998, p. 95, 104–106 (knyga baigta rašyti 1940 m.).

²⁵ Z. Iv. Gotteswerder. *Lietuviškoji enciklopedija*. Kaunas: Valstybinė leidykla, 1941, t. 9, stulp. 361–362.

rinktiniuose raštuose²⁶. Apie Gotesverderio pastatymą 1369-aisiais Z. Ivinskis rašė ir savojoje „Lietuvos istorijoje“. Tačiau 1398 m. įvykių kontekste jis Gotesverderio neminėjo, tik konstatavo, kad pilis buvo užimta 1402 m.²⁷

Apie Gotesverderį rašyta ir prancūziškai. Šį vietovardį tyrė, tuo pačiu pilies vietos ieškojo tarpukariu Vytauto Didžiojo universitete dirbęs prancūzų kalbininkas Raymondas Šmitleinas (*Raymond Schmittlein*)²⁸.

Sovietmečiu Gotesverderio praeities tyrimai, galima sakyti, sustojo. 1985 m. leistoje enciklopedijoje pilies aprašymas sutilpo vos į kelis sakinius²⁹. Tiesa, 1976 m. ir vėliau tęsti žvalgymai spėjamoje tvirtovės vietoje, Šenkaunės kalvoje, prie Šilelio kaimo³⁰.

Naujų tekstų apie Gotesverderį atsirado tik po Nepriklausomybės atkūrimo. Veikale „Žalgirio mūšis“ jį minėjo Mečislovas Jučas³¹. Istorikas Jurgis Oksas plačiai aprašė 1363–1369 m. vykusias kovas, pilies užėmimą 1402 m., tačiau kitų įvykių kontekste Gotesverderį minėjo tik fragmentiškai³². Vėliau, apžvelgdamas Kauno regione vykusias kovas su kryžiuočiais, iš esmės tas pačias žinias perteikė Eugenijus Rūkas³³. Apie 1363–1369 m. įvykius, kiek patikslindamas faktus, rašė ir Algirdas Žalnierius, tačiau vėlesnę Gotesverderio raidą šis autorius aptarė trumpai³⁴.

Iki šiol vienintelį specialiai Gotesverderio praeities tyrimui skirtą mokslinį straipsnį 2013 m. publikavo Zigmantas Kiaupa³⁵. Jo tekstas pirmiausia skirtas pilies lokalizavimo problemai. Ši spręsta analizuojant iki tol „neliestus“ XVI–XVIII a. rašytinius ir kartografinius šaltinius. Kartu autorius straipsnyje gausiai cituoja vokiečių kronikas, kurių tekstuose piešiamas gana išsamus XIV a. 7-ojo dešimtmečio įvykių vaizdas. Vėlesnė pilies istorija straipsnyje neaptarta. Apie Gotesverderį Z. Kiaupa lakoniškai

²⁶ Z. I. Gotteswerder. *Lietuvių enciklopedija*. Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1956, t. 7, p. 398–399; IVINSKIS, Zenonas. *Rinktiniai raštai*. Roma: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 1989, t. 3, p. 59–60.

²⁷ IVINSKIS, Zenonas. *Lietuvos istorija. Iki Vytauto Didžiojo mirties*. Vilnius: Mokslas, 1991 (pirmas leidimas – 1978), p. 252, 328–329.

²⁸ SCHMITTLEIN, Raymond. Dievogala et Gotteswerder. *Revue Internationale d'Onomastique*, 1966, Nr. 18–1, p. 21–30. Prieiga per internetą: https://www.persee.fr/doc/rio_0048-8151_1966_num_18_1_1919 (žiūrėta 2023 04 01).

²⁹ TAUTAVIČIUS, Adolfas. Gotesverderis. *Tarybų Lietuvos enciklopedija*. Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1985, t. 1, p. 644–645.

³⁰ IVANAUSKAS, Eugenijus. E. Volterio ekspedicija į Gotesverderį. *Baltų archeologija*, 1995, Nr. 2 (5), p. 15.

³¹ JUČAS, Mečislovas. *Žalgirio mūšis*. Vilnius: Baltos lankos, 1999, p. 61–62.

³² OKSAS, Jurgis. *Kaunas karo su kryžiuočiais epochoje*. Kaunas: Eridanas, 1995, p. 43–46, 62, 75, 78 (toliau – OKSAS, Jurgis. *Kaunas*).

³³ RŪKAS, Eugenijus. Pirmoji Kauno pilis ir kovos su Vokiečių ordinu Kauno apylinkėse iki XV a. pradžios. *Kauno istorijos metraštis*, 2013, t. 13, p. 228–230, 236.

³⁴ ŽALNIERIUS, Algirdas. Kauno piliavietė XIV a. antroje pusėje – XV a. pradžioje. *Kauno istorijos metraštis*, 2004, t. 5, p. 207–209, 36 nuoroda.

³⁵ KIAUPA, Zigmantas. Gotesverderis-Gocverdas-Vedesa. *Kauno istorijos metraštis*, 2013, t. 13, p. 17–25.

rašė ir „Kauno istorijoje“³⁶. Trumpas, bet apibendrinantis Tomo Baranausko tekstas apie šią tvirtovę paskelbtas „Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje“³⁷.

Tarp užsienio autorių Gotesverderio problematikai kiek daugiau dėmesio skyrė JAV istorikas Viljamas Urbanas (*William Urban*), tačiau jis rašė tik apie 1369-ųjų įvykius³⁸. Nagrinėjamai temai svarbesnis 1976 m. publikuotas vokiečių archyvaro ir istoriko Frydricho Beninghovo (*Friedrich Bennighoven*) straipsnis, kuriame, remdamasis šaltiniais, jis nurodė, kiek ir kokių žmonių sudarė Gotesverderio įgulą 1399 m.³⁹ Vėliau šią įdomią informaciją pakartojo lenkų tyrinėtojas Andžėjus Novakovskis (*Andrzej Nowakowski*)⁴⁰.

Apie Gotesverderį, tiriant Žemaitijos istoriją XIV a. pabaigoje – XV a. pradžioje, 1998 m. jau teko rašyti ir šio straipsnio autoriui. Be kita ko, tekste buvo pastebėta, kad 1398 m. Gotesverderyje vyko didelės statybos, tačiau tema liko neišplėtotą⁴¹.

Apibendrinant galima konstatuoti, kad iki šiol rašę istorikai daugiausia rėmėsi vokiečių kronikomis, panaudojo ne visus šaltinius. Tekstuose sutelktas dėmesys į 1363–1369 m. įvykius, išnagrinėti ne visi Gotesverderio istorinės raidos etapai. Tai leidžia teigti, jog šiame straipsnyje pristatomas mokslinis tyrimas buvo reikalingas.

Statybos ir kovos prie Nemuno ir Nevėžio santakos 1363–1369 m.

Priešais Nemuno ir Nevėžio santaką dunksantis Pyplių piliakalnis liudija, kad ši dviejų vandens kelių sankirta nuo seno laikyta strategiškai svarbia vieta⁴². Prie piliakalnio 1981 m. rasta XIV a. datuojamos apžiestos keramikos, o 2017 m. – arbaletinis strėlės antgalis⁴³. Šie radiniai byloja, kad ant piliakalnio stovėjusi pilis, be kita ko, naudota ir karo su Vokiečių ordinu metu.

³⁶ KIAUPA, Zigmantas. *Kauno istorija*. Vilnius: Versus aureus, 2010, t. 1, p. 39. Šioje knygoje, matyt, padarius korektūros klaidą, atsiradęs teiginys, kad Gotesverderis buvo pastatytas 1384 m., yra klaidingas.

³⁷ BARANAUSKAS, Tomas. *Gotteswerder. Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2005, t. 7, p. 29.

³⁸ URBAN, William. *Kryžiaus karas Žemaitijoje*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2005, p. 188–190.

³⁹ BENNINGHOVEN, Friedrich. Die Burgen als Grundpfeiler des spätmittelalterlichen Wehrwesens im preußisch-livländischen Deutschordensstaat. *Vorträge und Forschungen*, Band 19, Nr. 1, Sigmaringen, 1976, S. 577.

⁴⁰ NOWAKOWSKI, Andrzej. Arsenaly zamków krzyżackich w Prusach w latach 1364–1431. *Acta Archeologica Lodziensia*, 1986, Nr. 31, s. 60.

⁴¹ ALMONAITIS, Vytenis. *Žemaitijos politinė padėtis 1380–1410 metais*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 1998, p. 123–124, 131, 137, 158.

⁴² *Lietuvos TSR archeologijos atlasas. II knyga. Piliakalniai*. Redagavo Adolfas Tautavičius. Vilnius: Mintis, 1975, p. 138; *Lietuvos piliakalniai. Atlasas*. Sudarė Zenonas Baubonis ir Gintautas Zabiela. Vilnius: Krašto apsaugos ministerija ir kiti, 2005, t. 1, p. 332–333.

⁴³ RAČAS, Justinas. Pyplių piliakalnis ir gyvenvietė. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2017 metais*. Vilnius: Lietuvos archeologijos draugija, 2018, p. 95–98.

Tad ne atsitiktinumas, kad kryžiuočiams 1362 m. užėmus ir sugriovus Kauno pilį, ją atstatyti buvo nuspręsta kitoje vietoje – ties Nemuno ir Nevėžio santaka buvusioje saloje, kurią lietuviai vadino Virgale, o vokiečiai – Gotesverderiu (Dievo sala) arba trumpiau – Gotis. Iki 1363-ųjų pavasario čia iškilo Naujasis Kaunas. Tais pačiais metais Vokiečių ordino kariuomenė šią pilį užėmė ir sudegino, tačiau lietuviai netrukus ją atstatė. Kryžiuočiai planavo Naująjį Kauną užimti dar 1366 m., buvo iki jo atžygiavę 1367 m., tačiau įveikė tik 1368 m.⁴⁴

Lietuviai bandė pilį atstatyti trečią kartą, tačiau Ordino kariuomenė vėl puolė ir statybas nutraukė. Panaudoję plytas ir kitas lietuvių sukauptas statybines medžiagas, Naujojo Kauno vietoje ar šalia jo kryžiuočiai 1369-ųjų pavasarį pastatė Gotesverderio tvirtovę. Pirmasis jos gyvavimo laikotarpis tetruko kelis mėnesius – Kęstučio vedama lietuvių kariuomenė rugsėjį Gotesverderį užėmė ir šalia senosios pilies, anot kronikininko, ėmė rėsti dvi naujas „pilis“ – matyt, gerai įtvirtinus priešpilius. Deja, gavę pastiprinimą, lapkričio mėnesį vokiečiai netikėtai sugrįžo ir po dramatiškos kovos lietuvių ginamą pilių kompleksą vėl užėmė ir sudegino⁴⁵. Tikėtina, jog netrukus Gotesverderis buvo atstatytas ir tapo svarbia Vokiečių ordino, siekusio užkariauti Lietuvą, atrama.

Gotesverderio likimas po 1384-ųjų įvykių

Apie 15 metų Gotesverderis buvo toliausiai į rytus nutolusi Vokiečių ordino pilis. 1384-ųjų birželį Nemuno ir Neries santakoje, dar 8 kilometrai toliau į rytus, iškilo Marienverderio tvirtovė. Tų pačių metų rugsėjo mėnesį Lietuvos kariuomenė ją apgulė. Į pagalbą Marienverderio igulai Vokiečių ordino vadovybė atsiuntė karines pajėgas, kurių baze tapo Gotesverderis. Matyt, jis laikytas patikima tvirtove. Joje apsisėjo ir karinės ekspedicijos vadovas maršalas Konradas fon Valenrodas (*Conrad von Walenrode*), kuris čia susitiko su broliu Jonu fon Štratenu (*Johann de Strose*), ištrūkusiu iš Marienverderio. Anot kronikininko V. Marburgiečio, maršalas tikėjosi „išvaduoti“ pilį, bet „šito jis nepadarė“⁴⁶. Po šešias su puse savaitės trukusio apgulimo lietuviai Marienverderį užėmė⁴⁷. Tuomet Gotesverderis vėl atsidūrė ties pat pirmosios fronto linijos.

Po 1384-ųjų Gotesverderio vietovardis 14-kai metų vėl dingsta iš rašytinių šaltinių. Vis dėlto istorikai J. Oksas bei Z. Kiaupa manė, kad tvirtovė išliko kryžiuočių rankose

⁴⁴ SRP. 2, S. 84, 88–89, 92, 539–540, 545–547, 556; *Naujoji Prūsijos kronika*, p. 120, 125–126, 134, 137–140, 237–238; *Nowa kronika pruska*, s. 304–307, 320–323, 344–345, 354–361; *Livonijos kronikos*, p. 187, 190, 192; *Vartberges hronika*, l. 96–97, 104–105, 110–111; *Annales seu cronikae*, s. 325–326.

⁴⁵ SRP. 2, S. 94–95, 560–561; SRP. 3, S. 88, 595; *Naujoji Prūsijos kronika*, p. 138–140; *Livonijos kronikos*, p. 193–194; *Vartberges hronika*, l. 96–97, 104–105, 112–115; *Annales seu cronikae*, s. 343–344.

⁴⁶ SRP. 2, S. 630; *Naujoji Prūsijos kronika*, p. 190–191; *Nowa kronika pruska*, s. 516–517.

⁴⁷ Šios pilies istorija aprašyta: ALMONAITIS, Vytenis. The capture of the Marienwerder Castle, or where the Teutonic Order's expansion to the East was stopped. *Acta Baltico-Slavica*, Vol. 41, 2017, s. 1–30.

iki pat 1402-ųjų⁴⁸. Kitokią nuomonę išsakė Z. Ivinskis, teigęs, kad „nors įsakmiai nėra minima, bet, Vytautui pabėgant iš Prūsų, ir Goteswerder turėjo būti sunaikintas“⁴⁹.

Šio straipsnio autoriaus nuomone, įtikinamesnė antroji versija, nes 1398 m. vykusią darbų aprašymų kontekste senoji pilis neminama, kalbama tik apie naujas statybas (žr. toliau). Be to, kaip rašoma J. Posilgiečio kronikoje, dar 1398 m. pavasarį didysis kunigaikštis Vytautas savo bajorus informavo, jog atnaujinama taika su Vokiečių ordinu ir reikės pastatyti „tris (*dry*) pilis“⁵⁰. Aišku, tai laikyta kompensacija už Vytautui pasitraukiant kryžiuočių patirtus nuostolius. Kaip tik 1398 m. vykusiose statybose lietuviai dalyvavo. Dėl kitų dviejų pilių 1398-ųjų spalio 14-ąją buvo sudaryta speciali sutartis⁵¹. Taigi šaltinių duomenys sutampa – buvo atstatytos trys pilys ir viena iš jų greičiausiai yra Gotesverderis.

Z. Ivinskis nenurodė, ar rašydamas apie Gotesverderio sunaikinimą turėjo omenyje pirmąjį kunigaikščio Vytauto pasitraukimą 1384-aisiais, ar antrąjį 1392 m. T. Baranauskas kaip labiau tikėtiną minėjo 1392-ųjų datą⁵². Tačiau pastebėtina, kad 1391–1392 m. vos keli kilometrai į rytus nuo Gotesverderio salos, Lampėdžių apylinkėse, stovėjo Vokiečių ordino Rittersverderio pilis⁵³. Tikėtina, jog ji laikinai „pakeitė“ Gotesverderį. Pastaroji pilis, didesnė tikimybė, galėjo būti lietuvių užimta ar tiesiog vokiečių apleista po 1384-ųjų. Bet kuriuo atveju galima konstatuoti, kad 1398 m. prasideda naujas Gotesverderio istorijos etapas.

Gotesverderio tvirtovės statybos 1398–1399 m.

1398 m. balandžio 23 d. Gardine buvo sudaryta taikos sutartis tarp Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Vokiečių ordino⁵⁴. Be kita ko, buvo sutarta, kad Žemaitija priklausys Ordinui, o tarpvalstybinė siena į šiaurę nuo Nemuno eis Nevėžio upe. Taigi Gotesverderio sala atsідūrė pačiame pasienyje.

Nors iškilmingas sutarties patvirtinimas įvyko tik spalio 12-ąją Salyne, kažkur netoli Gotesverderio⁵⁵, kryžiuočiai skubėjo pasinaudoti galimybe praplėsti kontroliuojamą

⁴⁸ OKSAS, Jurgis. *Kaunas*, p. 78; KIAUPA, Zigmantas. *Kauno istorija*. Vilnius: Versus aureus, 2010, t. 1, p. 39.

⁴⁹ Z. I. Goteswerder. *Lietuvių enciklopedija*. Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1956, t. 7, p. 398–399; IVINSKIS, Zenonas. *Rinktiniai raštai*. Roma: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 1989, t. 3, p. 59–60.

⁵⁰ SRP, 3, S. 220.

⁵¹ CEV, S. 56, Nr. 189.

⁵² BARANAUSKAS, Tomas. Goteswerder. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2005, t. 7, p. 29.

⁵³ SRP, 2, S. 645, 647–648, 654–656; SRP, 3, S. 173–174, 176, 179–180; *Annales seu cronikae*, s. 191–192; Z. I. Ritterswerder. *Lietuvių enciklopedija*. Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1961, t. 25, p. 348; IVINSKIS, Zenonas. *Rinktiniai raštai*. Roma: Lietuvių katalikų mokslo akademija, t. 3, 1989, p. 67–68; OKSAS, Jurgis. *Kaunas*, p. 66–70.

⁵⁴ CEV, S. 51–54, Nr. 179; SRP, 3, S. 219.

⁵⁵ CEV, S. 55, Nr. 187–188; SRP, 3, S. 223–224.

teritoriją, susigrąžinti 1384 m. prarastas pozicijas. Kaip nurodoma J. Posilgiečio kronikoje, vos mėnuo po sutarties sudarymo, gegužės 26 d., Ordino pareigūnai išvyko į Gotesverderį „su žmonėmis, kurie buvo tam parengti [ir] su lietuvių pagalba pastatė dvi pilis prie Gotesverderio per keturias savaites, ir aprūpino jas gerai žmonėmis bei maistu, ir iškeliavo atgal namo sausuma“⁵⁶. Faktiškai greičiausiai buvo pastatyta viena pilis iš dviejų dalių. J. Posilgiečio teigimu, 1391 m. kryžiuočiai taip pat rentė „dvi pilis vienoje saloje“⁵⁷. Iš tikrųjų tuomet buvo pastatyta viena Rittersverderio tvirtovė.

Kaip yra pastebėjęs archeologas Gintautas Zabiela, Vokiečių ordinas užkariautose žemėse dažnai statė vadinamojo moto tipo pilis, kurias sudarydavo plotu nedidelė, bet aukštesnė pagrindinė dalis (motas) bei žemesnis, tačiau erdvesnis papilys⁵⁸. Iš tiesų Kalnėnuose, Veliuonoje ir Seredžiuje išlikusiose Georgenburgo II, Bajerburgo I ir Dubysos (*Thobis, Thobys*) piliavietėse yra po dvi kalvas⁵⁹. Tarp jų būdavo įrengiamas vidinis pilies uostelis, kuris Marienverderio atveju minimas (*aquas intermedias*) ir viename šaltinyje⁶⁰.

Daugiau žinių apie Gotesverderį tiriamuoju laikotarpiu galima rasti Marienburgo išdininko knygoje. Tiesa, ji neapima šiuo atveju aktualiausių 1398-ųjų, prasideda nuo 1399 m., bet ir tąmet, ir 1400 m. dar buvo apmokamos ar „nurašomos“ kai kurios atsilikusios sąskaitos. Pavyzdžiui, 1399 m. sausio 3-iąją didžiajam maršalui išmokėta 416 markių ir 4 skotai. Nurodyta, kad šie pinigai 1398 m. buvo investuoti „į Ragainę“ ir „į Gotesverderį“⁶¹.

Nagrinęjant sąskaitas matyti, kad pilies statybose dalyvavo žmonės iš įvairių Ordino valstybės vietų – Elbingo, Redino, Štumo ir daugelio kitų⁶². Matyt, pagrindiniai darbai buvo atlikti 1398 m., tačiau ir kitąmet statybos tęsėsi. 1399-ųjų gegužę fiksuota 3 markių išmoka „broliui iš Elbingo“, kuris per sekmines atvyko į statybas (*buwunge*) Gotesverderyje. 1399 m. spalį sumokėta 6 markės ir 16 skotų dviem dailidėms (*zimmermanne*), kurie tvirtovėje dirbo 10 savaitių, taip pat 4 markės kitiems dviem dailidėms, kurie rengėsi vykti į Gotesverderį ir ten dirbti 6 savaites⁶³. Beje, tai, kad įvardijami dailidės, bet neminimi mūrininkai, sako, jog pilis iš esmės buvo medinė. Tiesa, joje turėjo būti 13 mūrinių krosnių, nes 1399 m. skirti pinigai Gdansko komturui, kuris į Gotesverderį išsiuntė 13 „krosnies akmenų“ (*ofensteyne*) ir 13 durelių krosnims (*sturzen zu dem ofen*)⁶⁴.

⁵⁶ SRP. 3, S. 220.

⁵⁷ SRP. 3, S. 173.

⁵⁸ ZABIELA, Gintautas. Nuo medinės prie mūrinės pilies (Motai Europoje ir Lietuvoje). *Lietuvos pilių archeologija*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2001, p. 11–38.

⁵⁹ *Lietuvos piliakalniai. Atlasas*. Sudarė Zenonas Baubonis ir Gintautas Zabiela. Vilnius: Krašto apsaugos ministerija ir kiti, 2005, t. 1, p. 222–223, 234–235, 240–241.

⁶⁰ SRP. 2, S. 628 (Anm. 1712).

⁶¹ *Marienburger Tresslerbuch*, S. 7.

⁶² *Marienburger Tresslerbuch*, S. 19, 25, 69.

⁶³ *Marienburger Tresslerbuch*, S. 36.

⁶⁴ *Marienburger Tresslerbuch*, S. 34.

1398–1399 m. pilyje buvo pastatytas ir įrengtas arklių sukamas malūnas (*rosmole*). Pradžiai malūno knechtas atplukdė girnapusę, kainavusią 2 ½ markės⁶⁵. Tuomet darbo ėmėsi meistras (*werkmeister*). Tiesa, jis nuskendo, tačiau jam (faktiškai, matyt, artimiesiems) vis tiek išmokėtas atlyginimas – 1 markė ir 8 skotai. Darbus pabaigė kitas meistras⁶⁶. Malūno pastatą rentė dailidė, kuriam 1399 m. rudenį išmokėta vokiškai tiksliai suma – 7 ketvirčiai 2 ½ skoto ir 3 pfenigai⁶⁷. Kažkodėl tik 1401 m. sumokėtos 2 markės ir 8 skotai malūnininkui, kuris per 5 savaites „prieš trejus metus“ Gotesverderyje įrengė arklių malūną⁶⁸.

Sąlygiškai prie statybų galima priskirti ir pilies šulinio (*born*) įrengimą. 1401-ųjų gruodį išmokėti 7 ketvirčiai dailidėms (*zimmerluthen*), kurie įrenginėjo šulinį. Kartu minimos nemažos išlaidos medienai, jos supjovimui, vandens talpyklų, matyt, stovėjusių prie šulinio įrengimui, lentoms. Sąskaitos pabaigoje nurodyta, kad šuliniui nupirktas ir kibiras (*zober*)⁶⁹. 1402 m. pradžioje fiksuota dar viena 6 markių išmoka meistru (i) ir jo knechtui, kurie „šulinį įrengė Gotesverderyje“. Papildomai nurodyta, kad jie abu dirbo 4 savaites, dar 3 praleido kelionėje „aukštyn“ ir „žemyn“, tai yra plaukdami Nemunu. Tuo pačiu 4 markės sumokėtos už „šulinio“ (faktiškai – jo parengtų detalių, matyt, rąstų) nugabenimą. Nurodyta, kad šio krovinio svoris buvo net 6 lastai, t. y. apie 12 tonų⁷⁰.

Marienburgo išdininko knygoje kai kuriais atvejais nurodoma, kad pinigai skiriami „pilies Žemaitijoje statybai“ ar tiesiog „statyboms Žemaitijoje“⁷¹. Tačiau tiriamuoju laikotarpiu Vokiečių ordinas Vakarų Lietuvoje greičiausiai statė kelias pilis⁷², tad kuri iš jų turima omenyje tokiais atvejais, lieka neaišku.

Žinios apie pilies įgulą

Gotesverderį statė, vėliau stiprino įvairių specialybių statybininkai, nuolat lankėsi laivininkai. Tačiau jie nepriskirtini nuolatinei įgulai. Pastarąją, vokiečių istoriko F. Beninghovo duomenimis, sudarė 117 žmonių: 22 tikrieji Ordino broliai, 2 broliai dvasininkai, 1 kunigas, 1 mokinys, 21 šaulys, 30 vitingų, 8 amatininkai, 32 knechtai⁷³.

⁶⁵ *Marienburger Tresslerbuch*, S. 22. Antroji girnapusė šaltinyje neminama. Tikėtina, ji buvo atgabenta dar 1398 m. arba pagaminta vietoje.

⁶⁶ *Marienburger Tresslerbuch*, S. 31.

⁶⁷ *Marienburger Tresslerbuch*, S. 36.

⁶⁸ *Marienburger Tresslerbuch*, S. 115.

⁶⁹ *Marienburger Tresslerbuch*, S. 127.

⁷⁰ *Marienburger Tresslerbuch*, S. 151.

⁷¹ *Marienburger Tresslerbuch*, S. 58–59, 75, 86, 87–88, 116.

⁷² Plačiau apie tai: ALMONAITIS, Vytenis. *Žemaitijos politinė padėtis 1380–1410 metais*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 1998, p. 124.

⁷³ BENNINGHOVEN, Friedrich. Die Burgen als Grundpfeiler des spätmittelalterlichen Wehrwesens im preußisch-livländischen Deutschordensstaat. *Vorträge und Forschungen*, 1976, Band 19, Nr. 1, S. 577.

Tuos pačius skaičius perteikė tyrinėtojas A. Novakovskis⁷⁴. Gaila, F. Beninghovenas neparašė, kuriais konkrečiai metais jis tokią įgulą „rado“, o A. Novakovskis nurodė klaidingą datą – 1393 m. Šio straipsnio autoriaus nuomone, bent jau 1401–1402 m., kai Gotesverderis buvo visapusiškai ruošiamas gynybai, jo įgula turėjo būti gerokai didesnė. Tačiau vokiečių istoriko darbe nėra tikslų nuorodų, tad duomenis sunku patikrinti. Kita vertus, juos galima papildyti, remiantis Marienburgo išdininko knyga. Joje tikrai nurodyti F. Beninghovo įvardytų grupių žmonės⁷⁵, dažnai minimos ir jų specialybės. Pavyzdžiui, bent dalis istoriko minimų šaulių buvo artileristai (*buchsens-chutze*)⁷⁶. Kai kuriais atvejais nurodomi asmenvardžiai, pavyzdžiui, 1401 m. minimas pilyje tarnavęs brolis Niklus fon Kosė (*Niclos von Kosse*), artileristas Engilkė⁷⁷.

Knygoje taip pat minimas malūno knechtas ir vienas kitą keitę malūnininkai, kurie už metus darbo gaudavo 2 markes ir dar 8 ar 10 skotų maistui⁷⁸. Pilyje gyveno žvejas, maistą gamindavo kepėjas. Minimas ir virėjas, tiesa, nurodant, kad jo darbas – virti midų. Minimi ir Gotesverderyje dirbę aludariai. Beje, kepėjo atveju tiksliai nurodyta, kad už vienerius tarnybos metus (matyt, 1399 m.) jis gavo 2 ½ markės⁷⁹.

Įgulos nariai gaudavo kažkiek pinigų drabužiams ir jų siuvimui. Pavyzdžiui, 1402 m. išskirtos 4 markės dviem broliams kunigams už du vyriškus apsiaustus bei dvi kepures, taip pat 4 markės „vartų meistriui“ (*thormeister*) Peteriui už du apsiaustus⁸⁰. 1399 m. du vitingai gavo pusę markės „sukirpimo mokesčio“ (*schortlon*). Analogiška suma, ketvirtis markės, išmokėta 1402 m. į Gotesverderį vykusiam vitingui. Už šiuos pinigus buvo galima užsisakyti drabužių pas siuvėją⁸¹. Greičiausiai toks Gotesverderyje bent laikas nuo laiko darbuodavosi, nes 1399 m. skirta 14 markių už audeklą (*laken*) iš Dendermondės „meistriui į Gotesverderį“⁸².

Pilyje buvo vertėjas (*tolk*), bent kurį laiką juo dirbo Jurgis (*Jorge*). Jam už darbą atlyginta itin gausiai, 1402 m. Jurgis gavo 4 priklausomus valstiečius. Ši dovana įvertinta 32 markėmis⁸³.

Aišku, pilis turėjo viršininką. Tikėtina, jog jam buvo suteiktas komtūro statusas. Greičiausiai apie šį asmenį J. Posilgiečio kronikoje sakoma, jog maždaug apie

⁷⁴ NOWAKOWSKI, Andrzej. Arsenaly zameków krzyżackich w Prusach w latach 1364–1431. *Acta Archeologica Lodziensia*, 1986, Nr. 31, s. 60.

⁷⁵ *Marienburger Tresslerbuch*, S. 25, 68, 83, 105, 113, 117, 119, 171, 179, 197, 287, 353.

⁷⁶ *Marienburger Tresslerbuch*, S. 99, 198.

⁷⁷ *Marienburger Tresslerbuch*, S. 99, 116.

⁷⁸ *Marienburger Tresslerbuch*, S. 22, 83, 105, 115, 120, 127.

⁷⁹ *Marienburger Tresslerbuch*, S. 36, 68, 119, 353.

⁸⁰ *Marienburger Tresslerbuch*, S. 179.

⁸¹ *Marienburger Tresslerbuch*, S. 25, 166. Tokia išmoka minima ir kitose Marienburgo išdininko knygos vietose, pavyzdžiui, Dubysos pilies aprūpinimo sąskaitoje: ten pat, p. 443.

⁸² *Marienburger Tresslerbuch*, S. 21.

⁸³ *Marienburger Tresslerbuch*, S. 198, 487.

1402-ųjų Velykas lietuviai, rodos, kovodami prie Gotesverderio, „užmušė pilies komturą“⁸⁴. 1402 m. minimas ir „komtūro pasiuntinys iš Gotesverderio“⁸⁵.

Pilies įgula laikas nuo laiko rotuota. Pavyzdžiui, 1401 m. vasarą skirta pinigų iš Gotesverderio parvykusių „ponų“ bei 40 (kitur – 25) knechtų pamaitinimui. Kartu nurodyta, kad šie kariai buvo kilę iš daugelio vietovių: Torunės, Graudenso, Golubo (*Golow*), Šionzėjės, Engelsburgo, Althauzo, Osterodės, Mevės ir Švėtės⁸⁶.

Marienburgo išdininko knygoje yra duomenų apie, galima sakyti, socialinę Vokiečių ordino politiką. Nukentėję kovose įgulos nariai, žuvusiųjų kare šeimos sulaukdavo finansinės paramos. Pavyzdžiui, 1402 m. gruodį 1 markė skirta prie Gotesverderio į nelaisvę patekusio artileristo žmonai. Prie šios tvirtovės (tikėtina, ją ginant) nuskendusio šaulio žmonai 1404 m. išmokėtos net 8 markės. 1403-ųjų gruodį pusė markės skirta „neturtingam knechtui“, kuris buvo patekęs į nelaisvę Gotesverderijoje⁸⁷.

Pilies aprūpinimas vandens keliu

Minėta, kad pastatę pilį statybininkai 1398 m. iš Gotesverderio išvyko sausumos keliu. Tai gana retas atvejis. Dėl patogumo ir saugumo tiek žmonės, tiek įvairiausi reikmenys į pilį dažniausiai plukdyti laivais Nemunu ir kitomis upėmis. Tam lėšų negailėta. Štai 1399 m. vasarį išmokėtos 8 markės ir ketvirtis Graudenso komturui ir kitiems Ordino pareigūnams, kurie 1398 m. siuntė į pilį laivus su atsargomis (matyt, maisto). Balandį sumokėti 3 ketvirčiai laivininkui (*schiffmanne*), kuris plaukė į Gotesverderį 1398 m. per Mykolines. 1400 m. kovą sumokėta daugiau kaip 18 markių žmonėms iš Štumo srities, kurie dar 1398 m. „per Velykas išruošė laivą į statybas Gotesverderije“. 1402-ųjų Karaliaučiaus komtūras parengė milžinišką, 313 markių vertės, maisto produktų siuntą į pilį, kuri taip pat plukdyta vienu ar keliais laivais. Sąskaitoje nurodyta, kad 1 lasto nugabenimo kaina – 1 markė. Matyt, visos gėrybės svėrė apie 70 lastų (140 tonų), nes už jų nuplukdymą į pilį sumokėta 70 markių. Tai sudarė apie 1/5 siuntos kainos⁸⁸.

Itin įdomi išmoka fiksuota 1401-ųjų liepą. Tąkart 7 markės ir 1 ketvirtis sumokėta už laivą, kuriuo tarnai per 3 savaites nuplukdė amuniciją į Gotesverderį. Patikslinant nurodyta, kad už dieną 6 knechtams mokėta po 1 skotą, šturmanui – po 3 šilingus, už patį laivą (matyt, jo savininkui) – dar po 3 šilingus⁸⁹.

⁸⁴ SRP. 3, S. 258.

⁸⁵ *Marienburger Tresslerbuch*, S. 197.

⁸⁶ *Marienburger Tresslerbuch*, S. 117.

⁸⁷ *Marienburger Tresslerbuch*, S. 198, 273, 287.

⁸⁸ *Marienburger Tresslerbuch*, S. 13, 21, 69, 175.

⁸⁹ *Marienburger Tresslerbuch*, S. 118.

Įgulos narių maistas ir gėrimai

Dalį reikalingų maisto produktų Gotesverderio įgula vienu ar kitu būdu įsigydavo vietoje. Kaip minėta, pilyje gyveno žvejas, kuris aprūpindavo įgulą šviežiomis žuvmis⁹⁰. Minėta, kad tvirtovėje buvo arklių jėga sukamas malūnas, dirbo malūnininkas ir kepėjas⁹¹. Tad, išsigiję rugių, įgulos nariai galėdavo juos vietoje susimalti ir išsikepti duonos.

Vis dėlto numanytina, kad dauguma reikalingų produktų būdavo perkama Prūsijoje ir atplukdoma į Gotesverderį laivais. Apie tai užsimenama J. Posilgiečio kronikoje. Čia rašoma, kad 1401 m. ordino maršalas plaukė „aukštyn Nemunu“ ir „norėjo Gotesverderio pilį aprūpinti maistu“⁹².

Marienburgio išdininko knygoje rašoma, kad 1402 m. apmokėta sąskaita siuntos, kurią suruošė Karaliaučiaus komtūras. Be kita ko, joje nurodyta, jog per Jurgines į pilį išsiųsta 6000 sūrių, kainavusių 30 markių, papildomai 800 sūrių už 4 markes. Kartu minimi „Prūsų turguje“ nupirkti 2000 sūrių, kurie išsiųsti per Elbingą⁹³.

Kitoje, net 313 markių įvertintoje Karaliaučius komtūro siuntoje buvo 30 lastų (t. y. maždaug 60 tonų) ruginių miltų. Nurodyta, kad jų kainą dar apskaičiuos Ordino maršalas, bet kitos išlaidos surašytos iki smulkmenų. Taigi ½ markės sumokėta už rugių nugabenimą į malūną, 16 skotų – už jų tūrio išmatavimą, 2 markės – malūno knechtams už javų sumalimą, 7 ½ markės – už supilstymą į maišus matuojant miltų svarais (*pfundtmels*), 1 ketvirtis – už adatas ir burių siūlus, 15 markių 3 skotai 10 pfenigų – už 800 uolekčių drobės maišams. Už miltų sunešimą į laivą sumokėtos 2 markės.

Kartu su miltais siūsti žirniai. Už 25 pūrus „ponų“ (matyt, geresnių) žirnių sumokėta 3 markės bei 2 skotai, už 30 pūrų „knechtų“ žirnių – 2 markės. Ir šiuo atveju apskaičiuotos išlaidos už 200 uolekčių drobės maišams bei tų maišų žirniams pasiuvimą. Dar minimi 2 lastai statinių su tiksliau neapibūdintomis kruopomis.

Aišku, įgulos nariai valgė ne tik duoną ir košes, todėl siuntoje dar buvo 1 lastas menkių (*dorschs*) statinėse, tai kainavo 8 markes. Taip pat plukdyti 3 jaučiai (matyt, gyvi), kurie įvertinti gana didele suma – 8 markės ir 8 skotai. Siūstas ir sviestas, tačiau sąskaitoje nenurodytas nei jo kiekis, nei kaina. Atskirai sumokėta už produktų sunešimą į laivą ir jų nuplukdymą⁹⁴.

Trečioje, 1402 m. suformuotoje siuntoje į Gotesverderį vėl buvo 25 lastai ruginių miltų, kainavusių 175 markes. Šį kartą taip pat išsiųsti 5 lastai baltų (matyt, kvietinių)

⁹⁰ *Marienburger Tresslerbuch*, S. 119.

⁹¹ *Marienburger Tresslerbuch*, S. 22, 31, 36, 68, 105, 115, 120, 127.

⁹² *SRP*. 3, S. 247.

⁹³ *Marienburger Tresslerbuch*, S. 151.

⁹⁴ *Marienburger Tresslerbuch*, S. 175.

miltų, už kuriuos sumokėta 40 markių. Vėluojant, 1403 m., 20 skotų sumokėta už dar vieną jautį⁹⁵.

Minėta, kad pilyje buvo šulinys, tad įgulos nariai galėjo atsigerti švaraus vandens. Tačiau jie dideliais kiekiais gėrė kitką. 1399-ųjų Velykų proga į Gotesverderį išsiųsta pusė lasto midaus (*methes*), kainavusio 5 markes ir ketvirtį. Papildomai 3 šilingai sumokėti už midaus „užkimšimą“ statinėse, greičiausiai – ir supilstymą į jas. Midaus įgula pasigamindavo ir vietoje. Kaip sakyta, tvirtovėje dirbo virėjas, šio gėrimo gamybos specialistas⁹⁶.

Labiau už midų Gotesverderio įgulos nariai mėgo alų. 1399 m. Velykų šventėms į pilį išsiųstas lastas (apie 2000 litrų) alaus, kainavusio 5 markes ir 6 šilingus. Taigi alus buvo maždaug perpus pigesnis už midų. 1400-ųjų Velykoms vėl išsiųstas lastas vadinamojo „kovo“ (*mertzes*) alaus, kuris nupirkta Elbinge ir kainavo 6 markes. Už tokią pat kainą 1402 m. įgyti ir išplukdyti net 6 lastai tokio pat „kovo“ alaus. Nurodyta, kad už statinę mokėta po ½ markės, taigi galima apskaičiuoti, jog kryžiuočių naudotos statinės buvo beveik 167 litrų tūrio. Papildomai mokėta už alaus užkimšimą statinėse ir sunešimą į laivą⁹⁷.

Matyt, atplukdomo alaus neužteko, todėl nuspręsta jį virti vietoje. 1399 m. užsakyta ir pagamintas varinis alaus kaitinimo indas (*brupfanne*). Jis svėrė 12,5 centnerio ir 20 svarų. Jei darysime prielaidą, kad turimi omenyje senieji prūsiški ar vokiški svorio vienetai⁹⁸, indas svėrė apytikriai 650 kg! Didžiąją jam reikalingo vario dalį surado patys kryžiuočiai, o likusią parūpino jį gaminęs kalvis. Atskirai mokėta už metalo svėrimą ir sunešimą. Kartu užsakyta geležinė atrama indui, kainavusi beveik 7 markes. 1402 m. į pilį dar išsiųstas kubilas alaus raugui (*meyschböte*), kainavęs 2 ir 1/2 markės⁹⁹. Taigi pilyje veikė tikra alaus darykla.

Kokie buvo jos pajėgumai, liudija į pilį siųstų žaliavų kiekis. 1402 m. į Gotesverderį išgabenta 200 pūrų apynių (*hoppin*). Jie pakuoti į maišus. Šiems nupirkta 60 uolekčių drobės, kuri kainavo 1 markę. Su kita siunta į pilį išgabenta 2000 pūrų salyklo, kuris kainavo net 135 markes. Papildomai 5 skotai ir 10 pfenigų sumokėti už salyklo išmatavimą ir 1 markė 5 skotai už sunešimą į laivą¹⁰⁰. Prūsiškas pūras prilygo 54,4 litro¹⁰¹, tad, jei skaičiuosime šiuolaikiniais vienetais, 1402 m. į Gotesverderį išsiųsta 10 800 litrų apynių ir 108 800 litrų salyklo. Matyt, iš jo buvo galima padaryti bent kelis kartus didesnę kiekį alaus.

⁹⁵ *Marienburger Tresslerbuch*, S. 198, 228.

⁹⁶ *Marienburger Tresslerbuch*, S. 9, 36.

⁹⁷ *Marienburger Tresslerbuch*, S. 9, 73, 175.

⁹⁸ Prūsiškas centneris prilygo 51,45 kg. Svaro dydis įvairiuose Vokietijos regionuose svyravo nuo 467,6 iki 561,9 g, bet vidutiniškai prilygo maždaug 0,5 kg: *Lexikon Maße, Währung und Gewichte*, S. 190–191, 263.

⁹⁹ *Marienburger Tresslerbuch*, S. 34, 175.

¹⁰⁰ *Marienburger Tresslerbuch*, S. 151, 175.

¹⁰¹ *Lexikon Maße, Währung und Gewichte*, S. 213–214; http://preussische-masse.de/alte_masse/alte_masse_kulm_oletzko.html (žiūrėta 2023 11 05).

1405 m. Marienburgo iždininko fiksuota išmoka (1 ir ½ markės) aludariui (*brewer*) Niklui Švarckopui (*Niclus Swarczkopp*). Apibūdinant asmenį sakoma, kad jis – vienas iš kelių Gotesverderyje dirbusių (matyt, vienas kitą keitusių) aludarių¹⁰².

Pilies rengimas gynybai

Kaip minėta, Gotesverderis buvo „gerai aprūpintas žmonėmis“ dar 1398-ųjų birželį, vos pilį pastačius. Vėliau įgulą vis papildydavo nauji nariai. Pavyzdžiui, Marienburgo iždininko knygoje minimos išmokos 1399 m. čia vykusiems dviem knechtams ir dviem vitingams. Siuončiamų karių skaičius išaugo 1401 m. įkaitus politinei situacijai, kilus žemaičių sukilimui. Tačiau į pilį siųsti artileristai (*buchsenshucze*). Gavę po markę dienpinigių, liepos 8-ąją į Gotesverderį atkeliavo trys ordino broliai iš Graudenso, Redino ir Golubo. 1402 m. balandį, gavę jau po 2 markes, į pilį išvyko brolis (matyt, Gotfrydas) iš Mevės ir neįvardytas brolis iš Elbingo. Iš šio miesto gegužę į Gotesverderį išvyko ir brolis Ulrichas Hioferis (*Höfer*). Šiems įkandin keliavo vardu neįvardytas vitingas¹⁰³.

Aišku, svarbiausia buvo aprūpinti įgulą ginklais ir šaudmenimis. 1399 m. vasarį apmokėta 1 markės sąskaita už Gotesverderio įgulai nupirkta 6 „kepurės“ (*muczen*) – greičiausiai kepurės formos šalmus. Kovą sumokėta už 4 peilius. Tikėtina, ne buitinius, o kovinius, nes kainavo 23 skotus¹⁰⁴.

Ginklams, amunicijai ir kitiems įgulos poreikiams reikėjo didelių lėšų. Todėl 1399-ųjų gruodį didysis magistras nutarė, jog „didžiosioms“ pilims – Ragainei ir Gotesverderiui – reikia kasmet skirti po 30 markių ir 3 ketvirčius ir ½ skoto išmokas. Vykdam nutarimą, būtent po tokią sumą Gotesverderio piliai paskirta 1400 ir 1401 m. pabaigoje. 1402-aisiais, pavojaus akivaizdoje, metų pabaigos nebelaukta, pinigai išmokėti dar vasarį. Nors sakoma, kad jie skirti metams, gegužę dar kartą paskirta analogiška suma – 30 markių, 3 ketvirčiai ir ½ skoto. 1402 m. pinigus paėmė Ragainės raštininkas, o 1400 ir 1401 m. – kitas pareigūnas (*scheffer*) iš Ragainės, kuris greičiausiai ir turėjo juos realizuoti¹⁰⁵.

1401-ųjų birželį per Karaliaučių į Gotesverderį, kuris vadintas „naująja pilimi“, siųstos patrankos (*buchsen*), šarvai (*harnusch*), strėlės (*phile*) ir parakas (*pulver*). Netrukus suformuota ir išsiųsta kita siunta. Į ją įėjo švinas, kuris svėrė 11,5 „akmenų“ ir kainavo nepilnai 4 markes, gyslos lankų templėms už 3 markes, įvairūs kiti reikmenys. Taip pat išmokėtos 2 markės Engilkei – tikėtina, artileristų vyresniajam. Be to, jis gavo 8 skotus už naudotus kepurės formos šalmus (*insinhute*). Toje pat sąskaitoje užfiksuota

¹⁰² *Marienburger Tresslerbuch*, S. 353.

¹⁰³ *Marienburger Tresslerbuch*, S. 25, 99, 113, 116–117, 159, 160, 166, 171, 186.

¹⁰⁴ *Marienburger Tresslerbuch*, S. 12, 21.

¹⁰⁵ *Marienburger Tresslerbuch*, S. 41, 104, 136, 153, 162.

3 markių išmoka akmeninių sviedinių patrankoms tašytojui (*buchsensteynhouwer*), kuris pilyje dirbo 10 savaičių¹⁰⁶.

Trečią amunicijos Gotesverderiui siuntą suformavo Karaliaučiaus komtūras. Pini-gus jis gavo 1401 m. gruodžio 6-ąją, tad tikėtina, kad siunta buvo nuplukdyta dar rudenį. Šį kartą į pilį siūsta 430 akmeninių sviedinių patrankoms, kurie kainavo 14 markių 8 skotus, taip pat 100 didelių akmeninių sviedinių (*grose buchsensteine*), kurie atsiėjo 6 markes ir 16 skotų. Papildomai 3 ketvirčiai sumokėti už akmenų tašymą ir 8 ½ ketvirčio už jų nugabenimą. Taip pat 2 ½ markės sumokėta už 4 anglies keptuves (*kolpfhannen*), matyt, naudotas gaminant paraką. Pastarojo sietui (*pulversyp*) įsigyti skirti 5 skotai. Dar už 3 markes nupirkti 9 „akmenys“ švino šratams (*geloten*). Matyt, iš šios medžiagos buvo pagaminta 12 500 šratų ir kažkiek kartečės šaudmenų (*hailgeschos*). Darbas kainavo 3 markes ir ½ ketvirčio. Sąskaitoje dar minimi kirtikliai (matyt, koviniai), lynas smūginei poliakalei (ar taranui). Taip pat nurodyta, kad sviedinių, parako ir šratų nugabenimas į pilį kainavo 2 markes¹⁰⁷.

1402 m. į Gotesverderį siūsti dideli kiekiai avižų. Vienoje siuntoje buvo 55 pūrai šių javų, kainavusių 9 markes, kitoje – net 1500 pūrų, už kuriuos sumokėta 50 markių¹⁰⁸. Tais laikais avižos daugiausia naudotos ne maistui, bet žirgams ir darbiniams arkliais šerti, tad aišku, jog jų pilyje buvo gana daug. Taigi įgula buvo pasiruošusi išpuoliams už pilies ribų.

Gotesverderyje rūpintasi ir žvalgyba. Apie tai 1401-ųjų įvykių kontekste rašoma J. Posilgiečio kronikoje. Joje tekstas gana painus, vis dėlto aišku, kad įgula turėjo „slaptų draugų Lietuvoje“, kurie gyveno kaime prie Neries, netoli nuo pilies. Tai buvo du esą į Lietuvą pabėgę, tačiau ordinui toliau tarnavę vitingai. Jie apie „visus reikalus pranešdavo, ką jie sužinodavo“. Apgavystei išaiškėjus, vienas vitingas buvo užmuštas, kitas spėjo pasprukti¹⁰⁹.

Iš pateiktų duomenų matyti, kad Gotesverderis gynybai buvo parengtas gana gerai. Be kita ko, įgula turėjo daug šaudmenų ir bent trijų rūšių paraku šaunamųjų ginklų: didesnio ir vidutinio kalibro patrankų, šaudžiusių akmeniniais sviediniais, taip pat mažo kalibro ginklų, šaudžiusių švininiais šratais. Turėta ir kartečės šaudmenų. Vokiečių ordino vadovybė, aišku, tikėjosi, kad tvirtovė atlaikys puolimą ar bent jau ilgam sustabdys Lietuvos kariuomenę.

Gotesverderio žlugimas

Tvirtovės istorija baigėsi 1402 m. Apie tai trumpai rašoma Torunės analuose, tačiau čia žinios labai netikslios: kartu minima dar 1384 m. lietuvių sugriauta

¹⁰⁶ *Marienburger Tresslerbuch*, S. 99, 116–117.

¹⁰⁷ *Marienburger Tresslerbuch*, S. 127.

¹⁰⁸ *Marienburger Tresslerbuch*, S. 175, 197–198.

¹⁰⁹ SRP. 3, S. 254.

Marienverderio pilis, o Gotesverderio tvirtovė klaidingai vadinama Rittersverderiu, taip dar kartą primenant, kad šios pilys „keitė“ viena kitą. Vis dėlto analuose nurodoma, kad maždaug gegužės pabaigoje Vytautas dvi pilis „jėga užėmė ir daug ponų (*dominos*) bei kilmingų vyrų į nelaisvę paėmė ir nužudė“¹¹⁰.

Žymiai geriau informuotas J. Posilgietis taip pat sumaišė įvykių seką, tačiau iš jo teksto galima suprasti, kad pirmasis susirėmimas prie pilies įvyko dar maždaug kovo 26 d. Apie jį rašoma: „Lietuviai ten šiemet apie Velykas užmušė pilies komturą bei 3 ponus ir išsivedė 4 į nelaisvę tarnus ir šaulius.“

Anot kronikininko, gegužės 25-ąją Vytauto pakurstyti žemaičiai užėmė Klaipėdą. Apie vėlesnius įvykius J. Posilgietis rašė taip: „Ir greitai po to išsidėstė Vytautas su didele jėga prie Gotesverderio pilių, ir atvyko su dideliais sieliais Nemuną užtvirti, ir su patrankomis bei daugeliu šaudmenų; ir tie pilyje atidavė pilį trečią dieną, ir visi buvo paimti į nelaisvę ir išvaryti į Lietuvą. Ir maistą bei šaudmenis, kuriuos rado pilyje, jie pasiėmė iš ten ir sudegino pilį.“¹¹¹

Pilies užėmimo data kronikoje nenurodyta, tačiau Marienburgo išdininko knygoje įrašyta išmoka vitingui, kuris į Gotesverderį atvyko „penktadienį prieš apaštalą Barnabą“, t. y. birželio 9 d. Vitingas planavo pilyje tarnauti vienerius metus, tačiau, matyt, teišbuvo kelias savaites, nes liepos 11–13 d. jau fiksuotos išmokos iš užimtos pilies sugrįžusiems įgulos nariams. Tuomet 2 markės išmokėtos broliui Gotfrydui iš Mevės – matyt, tam pačiam, vykusiam į pilį balandį. Pasakyta, kad jis buvo suimtas Gotesverderijoje, bet nenurodyta, kaip ištrūko. Liepos 13-ąją po 2 markes „pašalpos“ gavo du broliai kunigai, kurie, išvengę nelaisvės, „iš Gotesverderio atvyko, kai pilys užimtos buvo“¹¹².

Netrukus apmokėta liepos 11-ąją sudaryta sąskaita už įvairius maisto produktus. Čia pasakyta, kad mėsa, sūriais, žirniais, avižų kruopomis, sviestu ir žuvimi pamaitinti 102 vyrai, kurie „iš Gotesverderio paleisti buvo“¹¹³. Šaltinyje nepasakyta, ar šie įgulos nariai sugebėjo ištrūkti iš puolamos pilies, ar buvo suimti ir iškeisti į nelaisvėje laikytus lietuvius. Bet kuriuo atveju aišku, kad liepos 11-ąją Gotesverderis nebeegzistavo, jis turėjo būti užimtas birželio antroje pusėje arba pirmomis liepos dienomis.

Taigi Lietuvos kariuomenė pasiekė įspūdingą pergalę – vos per kelias dienas užėmė stiprią Vokiečių ordino pilį, į kurios statybas ir parengimą gynybai per ketverius buvo „investuota“ tūkstančiai markių. Užėmę Gotesverderį, lietuviai perėmė Nemuno ir Nevėžio santakos kontrolę ir, kol vyko karas su kryžiuočiais, ją išsaugojo. Vėliau, po 1402-ųjų, Vokiečių ordinas Kaune ar jo artimose apylinkėse naujų pilių nebepastatė. Tai sudarė sąlygas atstatyti Kauno tvirtovę, o šalia jos įkurti miestą.

¹¹⁰ SRP. 3, S. 257–258.

¹¹¹ SRP. 3, S. 257–258.

¹¹² *Marienburger Tresslerbuch*, S. 166, 171.

¹¹³ *Marienburger Tresslerbuch*, S. 174.

Paskutiniai Gotesverderio paminėjimai šaltiniuose

Marienburgo išdininko knygoje 1402 m. antroje pusėje bei 1403 m. pradžioje dar fiksuotos sumos už siuntinius į Gotesverderį bei išmokos pilyje buvusiems žmonėms¹¹⁴. Tačiau greičiausiai tuomet, kiek vėluojant, tebuvo apmokėtos iki pilies žlugimo susidariusios sąskaitos.

Bent dalis į nelaisvę patekusių įgulos narių netrukus buvo išpirkti ar iškeisti į lietuvių karius. Tai sako gruodžio 4-ąją fiksuota 8 markių išmoka broliui iš Žintų (*Synthin*), kuris buvo suimtas Gotesverderyje. Tikėtina, kad iš nelaisvės buvo grįžęs ir kartu minimas komtūro pasiuntinys¹¹⁵.

Paskutinį kartą Marienburgo išdininko knygoje Gotesverderis minimas 1405 m. gegužės 27 d. aprašant išmoką minėtam aludariui N. Švarckopui. Tačiau čia pasakyta tik tiek, kad jis yra dirbęs šioje pilyje¹¹⁶.

Gotesverderyje 1405 m. rugpjūčio 16 d. buvo surašytas Vokiečių ordino maršalo laiškas didžiajam magistrui. Jame pasakyta, kad užbaigusi Josvainių apylinkėse lokalizuojamos Kionigsburgo pilies statybas¹¹⁷, kryžiuočių kariuomenė atvyko į Gotesverderį ir čia planuoja „persikelti per Nemuną“¹¹⁸. Kadangi vokiečiai atvyko iš šiaurinės pusės, aišku, jog sala turėjo būti arti dešiniojo Nemuno kranto, o nuo kairiojo ją skyrė pagrindinė upės šaka.

Matyt, remdamasis šiuo šaltiniu, istorikas Z. Ivinskis teigė, kad Gotesverderis „stovėjo ligi 1409“¹¹⁹. T. Baranauskas taip pat rašė: „Spėjama, kad pilis vėl buvo atstatyta ir naudota per 1404–09 m. kovas.“¹²⁰ Tačiau maršalo laiške pilis neminima, o Gotesverderiu, kaip rašyta, vadinta ir sala. Kitas dalykas, kad jei tvirtovė būtų toliau egzistavusi, Marienburgo išdininko knygoje, apimančioje laikotarpį iki 1409 m., regėtume dešimtis išmokų, skirtų Gotesverderio piliai. Tačiau jų nėra, tad belieka daryti išvadą, jog po 1402-ųjų pilis nebuvo atstatyta, o laiške minima tik Gotesverderio sala. Beje, ji dar ilgai vadinta šiuo ar ilgainiui kiek pakitusiu vardu. Valdovo Kazimiero 1463 m. privilegijoje Kaunui nurodoma, kad miesto žemės palei Nemuną tesėsi iki Gotsverdo salos (*до Кзюверда*)¹²¹. Z. Kiaupos duomenimis, kituose šaltiniuose

¹¹⁴ *Marienburger Tresslerbuch*, S. 175, 179, 197–198, 228.

¹¹⁵ *Marienburger Tresslerbuch*, S. 197.

¹¹⁶ *Marienburger Tresslerbuch*, S. 353.

¹¹⁷ ALMONAITIS, Vytenis. Kionigsburgo piliavietės beiėškant. *Lituanistica*, 1998, Nr. 2 (34), p. 3–12.

¹¹⁸ CEV, S. 116–117, Nr. 323.

¹¹⁹ Z. I. Gotteswerder. *Lietuvių enciklopedija*. Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1956, t. 7, p. 398–399; IVINSKIS, Zenonas. *Rinktiniai raštai*. Roma: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 1989, t. 3, p. 59–60.

¹²⁰ BARANAUSKAS, Tomas. Gotteswerder. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2005, t. 7, p. 29.

¹²¹ *Lietuvos miestų istorijos šaltiniai*. 2. Sudarė Zigmantas Kiaupa ir Edmundas Rimša. Vilnius: Mokslas, 1992, p. 37.

Gotsverdas (*Gocwirt, Godswert* ir pan.) minimas iki 1646-ųjų.¹²² Ilgainiui, nykstant salai, buvo pamirštas ir jos pavadinimas, ir išskirtinė šios vietos istorija.

Išvados

1363–1369 m. vykusios atkaklios kovos dėl Nemuno ir Nevėžio santakos kontrolės baigėsi laikina Vokiečių ordino pergale: kryžiuočiai čia pastatydino Gotesverderio pilį, kuri tapo toliausiai į Rytus nutolusiu jų forpostu.

Tvirtovė minima 1384-ųjų įvykių kontekste, tačiau po to jos vardas keturiolikai metų iš šaltinių dingsta. Labiausiai tikėtina, kad, 1384 m. Lietuvos kariuomenei užėmus Marienverderį, netrukus buvo užimtas arba apleistas ir Gotesverderis.

Vos tik sudarius taikos sutartį tarp LDK ir Vokiečių ordino, 1398 m. gegužės pabaigoje, prasidėjo naujos Gotesverderio pilies statybos, kuriose dalyvavo ir lietuviai. Pagrindiniai darbai atlikti per 4 savaites, tačiau statybos tęsėsi ir vėliau. Tvirtovę sudarė bent dvi dalys, tikėtina, jog ji buvo moto tipo. Statybų sąskaitose neminimi mūrininkai, tačiau įvardijami dailidės. Greičiausiai pilis iš esmės buvo medinė, tačiau patalpas šildė mūrinės krosnys. Tvirtovėje buvo įrengtas arklių sukamas malūnas, taip pat didelis šulinys.

Manoma, kad iš pradžių nuolatinę pilies įgulą, neįskaičiuojant statybininkų ir laivinkų, sudarė apie 120 žmonių, tačiau 1401–1402 m. į Gotesverderį vyko papildomos pajėgos. Didžiąją įgulos dalį sudarė kariai – ordino broliai, šauliai, knechtai ir vitingai. Taip pat pilyje buvo keli dvasininkai, dirbo žvejas, malūnininkas, kepėjas, midaus virėjas, aludaris ir vertėjas. Greičiausiai dirbo ir siuvėjas. Tikėtina, jog Gotesverderio viršininkas turėjo komtūro statusą. Laikas nuo laiko vyko pilies įgulos rotacija.

Tvirtovė buvo aprūpinama vandens keliu – Nemunu. Laivais plukdyti ir žmonės, ir ginklai bei amunicija, ir visa kita. 1 lasto (maždaug 2000 kg) krovinio nugabenimas iš Prūsijos į Gotesverderį kainavo apie 1 markę.

Nors pilies įgula turėjo galimybių įsigyti maisto vietoje, dauguma reikalingų produktų į Gotesverderį gabenti iš Prūsijos. Į pilį siūsti gyvi jaučiai, ruginiai miltai, žirniai, sūriai, menkės ir kiti produktai. Plukdytas ir midus bei alus, tačiau šių gėrimų įgula pasigamindavo ir vietoje, pilyje veikė alaus darykla.

Į Gotesverderį nuolat siūsti ginklai ir šaudmenys, pilyje ilgai dirbo sviedinius tašęs akmentašys. Be kita ko, tvirtovės įgula turėjo bent trijų rūšių paraku šaunamųjų ginklų: didesnio ir vidutinio kalibro patrankų, šaudžiusių akmeniniais sviediniais, taip pat mažo kalibro ginklų, šaudžiusių švininiais šratais.

Nepaisant visapusiško tvirtovės parengimo gynybai, Lietuvos kariuomenė sugebėjo ją per tris dienas užimti ir sudeginti. Tai turėjo įvykti 1402-ųjų viduryje. Pilis nebebuvo atstatyta, vėlesniuose šaltiniuose minima tik Gotesverderio (Gotsverdo)

¹²² KIAUPA, Zigmantas. Gotesverderis-Gocverdas-Vedesa. *Kauno istorijos metraštis*, 2013, t. 13, p. 22–24.

sala. Tvirtovės užėmimas reiškė, kad lietuviai perėmė Nemuno ir Nevėžio santakos kontrolę, o Vokiečių ordinas prarado svarbų atramos tašką Lietuvos puolimams ir turėjo atitraukti savo pozicijas toli į vakarus nuo Kauno. Tai sudarė sąlygas atstatyti Kauno tvirtovę, o šalia jos, saugioje vietoje, įkurti miestą.

Gotesverderis (Gotsverdas) minimas 1405-ųjų, 1463-ųjų ir vėlesnių metų šaltiniuose, tačiau juose turima omenyje tik sala, kuri ilgainiui sunyko.

Šaltiniai

1. *Codex epistolaris Vitoldi magni ducis Lithuaniae 1376–1430*. Collectus opera Antonii Prochaska. Cracoviae: Academiae Literarum, 1882.
2. DLUGOSSI, Ioannis. *Annales seu cronikae incliti Regni Poloniae*. Liber nonus. Varsaviae, 1978.
3. LATVIS, Henrikas; VARTBERGĖ, Hermanas. *Livonijos kronikos*. Vertė ir rengė Juozas Jurginis. Vilnius: Mokslas, 1991.
4. MARBURGIETIS, Vygandas. *Naujoji Prūsijos kronika*. Vertė Rimantas Jasas, rengė Kęstutis Gudmantas ir Rita Trimonienė. Vilnius: Vaga, 1999.
5. *Das Marienburger Tresslerbuch der Jahre 1399–1409*. Herausgegeben von Erich Joachim. Königsberg: Verlag von Thomas & Opperman, 1896.
6. *Scriptores rerum Prussicarum*. Bd. 2, 3. Herausgegeben von Max Töppen, Theodor Hirsch, Ernst Strehlke. Leipzig: Verlag von S. Hirzel, 1863, 1866.
7. *Vartberges Hermana Livonijas hronika*. Tulkojis Ēvalds Mugurēvičs. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2005.
8. Wigand von MARBURG. *Nowa kronika pruska*. Opracowanie – Sławomir Zonnenberg, Krzysztof Kwiatkowski. Toruń: TNT, 2019.

Literatūra

1. ALMONAITIS, Vytenis. *Žemaitijos politinė padėtis 1380–1410 metais*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 1998.
2. ALMONAITIS, Vytenis. Kionigsburgo piliavietės beiėškant. *Lituanistica*, 1998, Nr. 2 (34), p. 3–12.
3. ALMONAITIS, Vytenis. *Vakarų Lietuva XIII–XV amžiuje*. Kaunas: Keliautojo žinynas, 2013.
4. ALMONAITIS, Vytenis. The capture of the Marienwerder Castle, or where the Teutonic Order's expansion to the East was stopped. *Acta Baltico-Slavica*, Vol. 41, 2017, s. 1–30.

5. BARANAUSKAS, Tomas. Gotteswerder. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2005, t. 7, p. 29.
6. BENNINGHOVEN, Friedrich. Die Burgen als Grundpfeiler des spätmittelalterlichen Wehrwesens im preußisch-livländischen Deutschordensstaat. *Vorträge und Forschungen*, 1976, Band 19, Nr. 1, S. 565–601.
7. DAUKANTAS, Simonas. *Raštai*. Vilnius: Vaga, 1976, t. 1 ir 2.
8. Dingusios pilies pėdsakai. *Bangos*, 1932 09 09, Nr. 34, p. 854–855.
9. IVANAUSKAS, Eugenijus. E. Volterio ekspedicija į Gotesverderį. *Baltų archeologija*, 1995, Nr. 2 (5), p. 15.
10. IVINSKIS, Zenonas. *Rinktiniai raštai*. Roma: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 1986, 1989, t. 2, 3.
11. IVINSKIS, Zenonas. *Lietuvos istorija. Iki Vytauto Didžiojo mirties*. Vilnius: Mokslas, 1991 (pirmas leidimas – 1978).
12. JANULAITIS, Augustinas. *Lietuvos Didysis Kunigaikštis Kęstutis*. Vilnius: Kardas, 1998.
13. JUČAS, Mečislovas. *Žalgirio mūšis*. Vilnius: Baltos lankos, 1999.
14. FENGLER Heinz, GIEROW Gerhard, UNGER Willy. *Transpres Lexikon Numismatik*. Berlin: Transpres VEB Verlag für Verkehrswesen, 1982.
15. HENNIG, Beate. *Kleines Mittelhochdeutsches Wörterbuch*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1993.
16. KIAUPA, Zigmantas. *Kauno istorija*. Vilnius: Versus aureus, 2010, t. 1.
17. KIAUPA, Zigmantas. Gotesverderis-Gocverdas-Vedesa. *Kauno istorijos metraštis*, 2013, t. 13, p. 17–25.
18. KRUMBHOLZ, Robert. *Samaiten und der Deutsche Orden bis zum Frieden am Melno-See*. Königsberg: Verlag von Ferd. Beyers Buchhandlung, 1890.
19. KUČINSKAS, Antanas. *Kęstutis*. Vilnius: Mokslas, 1988 (pirmas leidimas – 1938).
20. LEXER, Matthias. *Mittelhochdeutsches Taschenwörterbuch*. Leipzig: S. Hirzel Verlag, 1986.
21. *Lexikon Maße, Währung und Gewichte*. Zusammengestellt von Gerhard Hellwig. München: Orbis Verlag, 1990.
22. *Lietuvos piliakalniai. Atlasas*. Sudarė Zenonas Baubonis ir Gintautas Zabiela. Vilnius: Krašto apsaugos ministerija ir kiti, 2005, t. 1.
23. *Lietuvos miestų istorijos šaltiniai. 2*. Sudarė Zigmantas Kiaupa ir Edmundas Rimša. Vilnius: Mokslas, 1992.
24. *Lietuvos TSR archeologijos atlasas. II knyga. Piliakalniai*. Redagavo Adolfas Tautavičius. Vilnius: Mintis, 1975.
25. NARBUTAS, Teodoras. *Lietuvių tautos istorija*. Vilnius: Mintis, 2001, 2019, t. 5, 6.
26. NOWAKOWSKI, Andrzej. Arsenaly zamków krzyżackich w Prusach w latach 1364–1431. *Acta Archeologica Lodziensia*, 1986, Nr. 31, s. 49–99.
27. OKSAS, Jurgis. *Kaunas karo su kryžiuočiais epochoje*. Kaunas: Eridanas, 1995.
28. RAČAS, Justinas. Pyplių piliakalnis ir gyvenvietė. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2017 metais*. Vilnius: Lietuvos archeologijos draugija, 2018, p. 95–98.

29. RŪKAS, Eugenijus. Pirmoji Kauno pilis ir kovos su Vokiečių ordinu Kauno apylinkėse iki XV a. pradžios. *Kauno istorijos metraštis*, 2013, t. 13, p. 221–238.
30. SCHMITTLEIN, Raymond. Dievogala et Gotteswerder. *Revue Internationale d'Onomastique*, 1966, Nr. 18–1, p. 21–30.
31. TAUTAVIČIUS, Adolfas. Gotesverderis. *Tarybų Lietuvos enciklopedija*. Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1985, t. 1, p. 644–645.
32. URBAN, William. *Kryžiaus karas Žemaitijoje*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2005.
33. VIJŪKAS-KOJELAVIČIUS, Albertas. *Lietuvos istorija*. Vilnius: Vaga, 1988.
34. *Wörterbuch der Münzkunde*. Herausgegeben von Friedrich von Schrötter. Berlin: Walter de Gruyter, 1970.
35. ZABIELA, Gintautas. Nuo medinės prie mūrinės pilies (Motai Europoje ir Lietuvoje). *Lietuvos pilių archeologija*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2001, p. 11–38.
36. Z. Iv. Gotteswerder. *Lietuviškoji enciklopedija*. Kaunas: Valstybinė leidykla, 1941, t. 9, stulp. 361–362.
37. Z. I. Gotteswerder. *Lietuvių enciklopedija*. Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1956, t. 7, p. 398–399.
38. ŽALNIERIUS, Algirdas. Kauno piliavietė XIV a. antroje pusėje – XV a. pradžioje. *Kauno istorijos metraštis*, 2004, t. 5, p. 205–227.

Gotteswerder Castle of the Teutonic Order, 1398–1402

Dr. Vytenis Almonaitis

Vytautas Magnus University, Faculty of Humanities, Department of History, V. Putvinskio St. 23–407, Kaunas, Lithuania
E-mail vytenis.almonaitis@vdu.lt

Summary

The study is devoted to the history of the Gotteswerder Castle of the Teutonic Order. The Teutonic Order built the fortress in 1369 on the former island at the confluence of the Nemunas and Nevėžis rivers. For a long time, it was the farthest outpost of the order to the East. The aim of this study is to comprehensively investigate various facets of the Gotteswerder castle's development in its last period from 1398 to 1402. Utilizing descriptive and comparative methods, iterative analysis of historical sources, critical evaluation, interpretation, and summarization, this study examines the castle's existence during this timeframe.

Gotteswerder was still mentioned in 1384, but soon the castle was occupied by Lithuanians, or was simply abandoned. It underwent reconstruction in 1398, presumably as a wooden motte type castle, housing a horse mill and a well. Initially, it was thought that roughly 120 individuals made up the castle's permanent garrison, although more troops later joined. The majority were soldiers affiliated with the Order, including archers, foot soldiers, and cavalymen. Additionally, the castle housed members of the clergy, a fisherman, a miller, a baker, a cook, a brewer, and a translator.

The fortress was supplied by the Nemunas river waterway. Most of the necessary products were transported to Gotteswerder from Prussia. Various food products, as well as mead and beer were transported in large quantities, with the crew also producing these beverages on-site.

The Gotteswerder's crew was well equipped, including gunpowder firearms of at least three calibers. Regardless, in 1402, Gotteswerder was captured by the Lithuanian army in three days and subsequently burnt. Later, the castle was never rebuilt. The capture of the fortress meant that Lithuanians took control of a strategic location, while the Teutonic Order lost an important support point for Lithuanian attacks and had to withdraw its positions far west of Kaunas.

Gauta / Received 2023 06 13
Priimta / Accepted 2023 11 20